

УДК 338.1

Т. І. Решетняк,

к. е. н., доцент, доцент кафедри стратегії підприємств,
ДВНЗ "КНЕУ імені Вадима Гетьмана", м. Київ

ПОНЯТТЯ КОНКУРЕНТНОГО ВИБОРУ ПІДПРИЄМСТВА В НОВІЙ ЕКОНОМІЦІ: ПРОБЛЕМИ ОНТОЛОГІЧНОЇ ФІКСАЦІЇ

У статті розглядається проблема формалізації процедури онтологічного аналізу в економічній науці в цілому. У економічну онтологію пропонується ввести поняття конкурентного вибору підприємств, за допомогою якого характеризуються складність та протиріччя прогресивних та регресивних явищ нової економіки.

A problem of the ontological analysis procedure formalization in economic science as a whole is considered in this article. It is offered to initiate into economic ontology the enterprise competitive selection concept, with the help of which the complexity and contradictions of the both progressive and regressive phenomena of the new economic are characterized.

*Ключові слова: нова економіка, онтологія, онтологічний аналіз, конкурентний вибір підприємств.
Key words: new economics, ontology, ontological analysis, competitive selection of enterprises.*

ВСТУП

У наукових дослідженнях онтологія нової економіки як явища, що характеризує сучасну економічну реальність, перебуває на початку свого формування. З одного боку, складність визначення сутності цього поняття та чіткого переліку характерних ознак явища, що воно приховує, пов'язана зі швидкістю змін його різноманітних виявів. З іншого — численні риси нової економіки існують як приховані тенденції, що повною мірою дотепер не набули свого вияву в реальному економічному житті.

Традиційно саме поняття нової (або з префіксом нео-) економіки пов'язують з цілою низкою споріднених понять, які так чи інакше відзначають певні аспекти сучасного типу економічних відносин. Йдеться про поняття постіндустріальної, інформаційної, знанневої (або заснованої на знаннях) економіки. У нинішніх трактуваннях поняття економіки знань навіть ототожнюють з новою економікою в цілому [1]. Зрештою визначення нової економіки як нового порядку соціально-господарських відносин передбачає з'ясування окремих його ознак. У цьому аспекті досліджень онтологічні погляди науковців іноді є вочевидь розбіжними.

Узагальнюючи поширені в науковій літературі визначення змісту нової економіки, можна вирізнити принаймні два різних онтологічних погляди на її сутність. По-перше, усталена думка щодо інформаційно-технологічного підґрунтя нових соціально-економічних відносин. Вважається, що особливості постінду-

ріального економічного порядку обумовлені переважним застосуванням інформаційних технологій у виробництві товарів та послуг. До того ж, у структурі ВВП національних економік значною є частка галузей, які використовують та розвивають інформаційні технології, що, у свою чергу, сприяє інтенсифікації процесів створення та поширення знань, утворенню нових галузей та видів бізнесу та, зрештою, сприяє прискоренню інноваційних змін в економіці в цілому. У такому розумінні нова економіка іноді буквально ототожнюється з галузями або видами підприємництва, що безпосередньо пов'язані з виробництвом комп'ютерів, комунікаційного обладнання, створення програмного забезпечення різних сфер застосування, а також засобів збереження, обробки та поширення інформації. Однак певною онтологічною вадою такого трактування нової економіки є його фрагментарність: поза увагою дослідників залишається власне економічний сенс процесу інформатизації суспільно-господарських відносин, невирішені питання щодо мотивації окремого товаровиробника до використання засобів прискорення інформаційного обміну та комунікацій у процесі створення вартості та, що здається найголовнішим, перспективних наслідків такого використання.

Дещо інші акценти в онтологізації нової економіки розставляє так званий знанневий підхід до розуміння її ключових рис. Йдучи за Д. Беллом, деякі вчені відмічають домінуючу роль інтелектуалів (когнітаріату [2]) у виборі

суб'єктами економічних відносин на пряму інноваційно-технологічних та конкурентно-поведінкових змін. Швидкозмінюване ринкове середовище обумовлює необхідність постійного генерування нових ідей та створення нових технологій, що сприяє затребуваності спеціалістів з відповідними компетенціями. Із макро-, мікро- та мезоекономічних поглядів характерними рисами нової економіки, окрім названих вище, вважаються такі [3]:

— надання знанням статусу суспільно-цінного ресурсу, що має ринкову вартість та характеризується певним рівнем витрат на його створення;

— зростання капіталізації ринкової вартості компаній, що цілеспрямовано залучають певні знаннєві ресурси до виробництва конкурентоспроможних товарів та послуг за рахунок здійснення науково-дослідного пошуку та технологічних інновацій у новітніх галузях науки і техніки;

— швидкі зміни в структурі галузевої конкуренції, поява нових технологій, які стрімко витісняють старі, прагнення компаній до інноваційних змін як в галузі виробництва, так і в сфері управління компанією та розвитку персоналу;

— масова кастомізація та активний маркетинг, що поєднують орієнтацію виробництва на задоволення масових потреб споживача з одночасним індивідуальним підходом до продажів та акцентуацією уваги покупця на відповідності продукту його індивідуальним специфічним запитам;

— скорочення інформаційної відстані між окремими підприємствами, конкурентами і споживачами, що є територіально віддаленими суб'єктами, завдяки використанню сучасних інформаційно-комунікаційних технологій.

У цілому зазначені онтологічні концепції нової економіки описують це явище як специфічний тип економічних відносин, в умовах яких основою конкурентних переваг визнаються нематеріальні активи та знання. Однак чи вичерпують сучасні онтологічні трактування нової економіки її реальний зміст?

У зазначених підходах до онтологізації нової економіки спостерігається загальна спрямованість уваги дослідника на фіксацію позитивних рис економічного порядку даного типу. Априорі визнається, що в контексті нової економіки товаровиробник та споживач опиняються у переважно виграшних умовах економічних взаємовідносин, хоча б за рахунок можливості стрімкого розвитку та диференціації конкурентних переваг для першого і можливості широкого вибору товарів, що задовольняють індивідуальні потреби, для другого. Проте, як відомо з загальної теорії

систем, будь-яка системна тенденція або процес характеризуються як явними, так і тимчасово прихованими виявами, а за певних умов загального процесу розвитку зростає імовірність зміни позитивних змін на свою протилежність. Тому, на наш погляд, однозначне трактування нової економіки як прогресивного інноваційно-технологічного етапу економічного розвитку, що сприяє утворенню нових соціально-господарських форм, виглядатиме змістовно обмеженим. Лишається невирішеним питання методологічного підходу до здійснення онтологічного аналізу нового порядку, який дозволив би фіксацію економічної наукою усіх виявів внутрішніх протиріч нової економіки та механізму прийняття рішень окремими економічними агентами щодо вибору моделі власної раціональної поведінки. Вирішенню цього питання присвячені наукові праці зарубіжних вчених, зокрема Ю. Мякі, Дж. Врумена, Дж. О'Нейла, К. Хувера, А. Розенберга, Д. Росса, Ф. Беннетта, Т. Лоусона та Е. Фулбрука. Також онтологічні аспекти економічної науки є предметом досліджень російських науковців О. Ананьїна, О. Анісімова, Р. Нуреєва, В. Чекмарьова, О. Субетто, І. Болдирева. Зацікавленість вітчизняних вчених економістів онтологічними основами економічної науки поки що не набула чітко окреслених контурів.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

Метою статті є з'ясування принципів та порядку здійснення онтологічного аналізу нової економіки, відповідно до якого можлива теоретична фіксація та пояснення всього розмаїття виявів явищ нового економічного порядку.

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ

Повернімося до зазначеної вище двоїстості самого нового економічного порядку. Відомо, що поруч із очевидними виявами пришвидшення інноваційних змін та інституалізації ринків знань, спостерігається дещо інша реальність відношень, в контексті якої названі характерні риси нової економіки все частіше обертаються своєю протилежністю. Зокрема зворотнім боком пришвидшення інновацій є виведення на ринок товарів з псевдоінноваційними змінами; оберненою тенденцією прагнення до оптимізації витрат стає неминуче зниження рівня якості товарів, зокрема за рахунок здешевлення матеріалів та комплектуючих; стимулювання попиту та пропозиція нових товарів досягається за рахунок скорочення терміну служби та закладеного виробничою програмою рівня показника надійності, зниження рівня показника ремонтпридатності виробу [4]. Зрештою, наслідуючи мету

формування конкурентних переваг, товаровиробник здебільшого перебуває під тиском конкурентного контексту та відшукує унікальні знання та здатності, застосування яких забезпечуватиме зростання продажів та, як наслідок, доходів компанії. Поступово подібна конкурентна парадигма набуває оберненого вияву, згідно з якими якість втрачає статус домінуючого фактору конкурентоспроможності взагалі.

За експертними висновками перелічені ознаки так званого "потойбіччя" нової економіки складають загальносвітову тенденцію, яка спричинена тиском на товаровиробника з боку вимог фондового ринку: з позицій акціонерів успішна компанія має демонструвати щоквартальне нелінійне зростання продажів (тобто показник продажів окремої компанії має випереджати темпи зростання ринку). Штучне програмування потреб споживача в нескінченному придбанні нових товарів та послуг — один із засобів забезпечити таке зростання [4].

Отже, в умовах нової економіки окремих товаровиробників опиняється перед вибором способу досягнення певної відповідності конкурентному контексту. Проблема вибору при цьому пов'язана з вирішенням багатьох питань, зокрема, які саме природні чи штучно спрограмовані потреби задовольняти? Виробляти справжню цінність чи створювати лише вартість? Конкурувати за рахунок переваг якості чи швидкості? Складність прийняття рішення для товаровиробника підсилює складність онтологічного дослідження проблеми вибору, оскільки зміст останніх не декларується компаніями.

Розглянутий спектр характеристик реальності нової економіки дозволив виявити специфічну проблему сучасної конкуренції, онтологічний аналіз якої ми пропонуємо здійснювати за допомогою поняття "конкурентного вибору" під яким розуміємо сукупність декларованих і недеklarованих рішень, що визначають ідеологію, зміст та способи взаємоузгодження дій, спрямованих на реалізацію підприємством економічних цілей.

Попередньо встановлено, що зазначені характеристики регресивної тенденції нової економіки незафіксовані онтологією жодного з розділів економічної науки, у тому числі стратегічного управління та теорії фірми. І хоча названа тенденція фіксується дослідниками-експертами як частина сучасної економічної реальності, вона при цьому абсолютно не перебуває у спектрі уваги економістів-науковців. Відповідно феномен конкурентного вибору онтологією економічної науки не розглядається.

Надалі в розробці проблеми ключовим є питання: за допомогою якої з теорій та мето-

дологічних підходів економічної науки можливе дослідження онтологічних основ конкурентного вибору підприємств та передбачення наслідків зазначеної регресивної тенденції нової економіки?

Розвиток економічної науки протягом останніх десятиріч характеризується методологічним оновленням та поступовим переходом від класичної парадигми економічного мислення до сучасних системно-синергетичних уявлень. Економічна наукова думка сьогодні сприймає економіку та її складові як надскладні системи антропосоціокультурної природи, для пізнання яких недостатньо категорійного апарату та пояснювальних можливостей лише традиційної економічної науки. Відтоді у розвитку економічної науки спостерігається відома загальнонаукова закономірність: методологія видається більш гнучкою та відкритою до змін частиною наукових знань. Онтологія при цьому здебільшого перебуває у певній невідповідності з уже поширеними методологічними положеннями [5]. З цих позицій актуальним напрямом розвитку економічної науки є оновлення її онтології відповідно до сучасних уявлень про природу і розвиток економічних систем.

Актуалізація онтологічного пошуку взагалі та позитивного підходу до оновлення економічної онтології зокрема, обумовлена численними критичними зауваженнями на адресу економічної науки як дисципліни, понятійний апарат та пояснювальні можливості якої недостатні для пізнання природи та закономірності більшості процесів і явищ, що характеризують швидкозмінювану реальність нової економіки. У чому саме бачиться онтологічна недостатність?

Сучасний напрям еволюції предмету економічної науки передбачає вирішення наукової проблеми: на яких засадах та в яких теоретичних обмеженнях має відбуватися новітній онтологічний аналіз, спрямований на визначення сутності та форм вияву реальних економічних процесів і явищ? Якими мають бути наукові засади та категорійний потенціал оновленої економічної онтології?

Для побудови економічної онтології використовують два підходи, які ми умовно називаємо нормативним і позитивним. Їх відмінність полягає у визначенні меж економічної реальності, що вивчається. Нормативний підхід ототожнює економічну онтологію з онтологією економічної теорії та сприймає її як частину економічних знань, що в основних категоріях, взаємозв'язках та закономірностях описують реальність, яка створена в моделях і концепціях економічної науки. Інтелектуальна реальність економічної те-

орії при цьому визнається апріорі об'єктивною і вичерпує предмет економічної онтології.

Із позицій позитивного підходу економічну онтологію ототожнюють з вченням про сутність та природу процесів і явищ, які є частиною об'єктивної економічної реальності та можуть бути зафіксовані як науковою свідомістю, так і емпіричним спостереженням. Основна онтологічна проблема такого теоретизування — фіксація економічної реальності, яка є постійно змінюваною. У такому контексті науковцями використовується поняття онтологічного реалізму та формулюються ключові термінологічні суперечності побудови економічної онтології, а саме [6]:

— що взагалі є економічною реальністю і які її фрагменти є справді існуючими? Якою є її сутність, природа, структура, положення у природному просторі, за якими закономірностями відбуваються її функціонування і розвиток?

— які науково-методологічні засади слід вважати основою світогляду економічного реалізму? На підставі якого критерію дослідник визнаватиме окремі економічні процеси або явища реальними?

— яким чином впливає на економічну реальність інтелектуальна реальність економічних теорій, які поділяються економічними агентами?

Ключові положення онтологічного реалізму в економічній науці певним чином обумовлюють логіку онтологічного аналізу. У загальнонауковому розумінні онтологічним аналізом називають логічний прийом, що передує будь-якому онтологічному пізнанню та полягає у здійсненні багаторівневої понятійної декомпозиції виділеного процесу або явища, з визначенням його першоскладових або першопричин. В економічних дослідженнях застосування онтологічного аналізу передбачає вирішення таких проблем:

— по-перше, вибір підходу до побудови економічної онтології взагалі;

— по-друге, визначення теоретико-методологічних засад, на базі яких здійснюватиметься дослідження;

— по-третє, визначення принципів та способів понятійної декомпозиції з урахуванням предметної галузі дослідження та характеру досліджуваного явища.

Скориставшись попередньою формалізацією ключових проблем онтологічного аналізу в економічній науці, сформулюємо основні завдання побудови онтології конкурентного вибору:

— визначення методологічних основ та з'ясування прикладних аспектів онтологічного аналізу в економічних дослідженнях;

— з'ясування сутності, структури та варіабельності вибору товаровиробника, що перебу-

ває під тиском конкурентного контексту нової економіки;

— виявлення базових принципів, закономірностей та факторів мотивації, що зумовлюють тип вибору окремого товаровиробника в новій економіці;

— визначення способів передбачення еволюції вибору підприємств за умов довгострокового збереження регресивної тенденції нової економіки.

З нашої точки зору, у такому розумінні онтологічна фіксація поняття конкурентного вибору підприємства дозволить повною мірою з'ясувати усі суперечні вияви нової економіки та передбачити зміни тенденції розвитку галузевих ринків.

ВИСНОВКИ

Визначений спосіб здійснення онтологічного аналізу явищ реальної економіки дозволяє з'ясувати особливості всього розмаїття виявів як прогресивної, так і регресивної тенденцій нової економіки. За допомогою введеного в економічну онтологію поняття конкурентного вибору підприємства можливе подальше здійснення глибинного онтологічного аналізу закономірностей сучасних економічних змін мікро- та мезорівнів.

Література:

1. Управление знаниями в корпорациях: Учебное пособие / Под ред. д-ра эконом. наук, проф. Мильнера Б.З. [Мильнер Б.З., Румянцева З.П., Смирнова В.Г. и др.]. — М.: Дело, 2006. — 304 с.

2. Иноземцев В.А. За пределами экономического общества. Постиндустриальные теории и постэкономические тенденции в современном мире / Иноземцев В.А. — М.: Academia, Наука, 1998. — 640 с.

3. Григорян А.А. На пути к "новой экономике": концепции инновационного развития России / А.А. Григорян. — М.: Государство и общество, 2005. — С. 82—85.

4

[Електроний ресурс] / Gambetta D., Origgi G. // Paper Number. — 2009. — № 8. — Режим доступа: http://www.sociology.ox.ac.uk/documents/2009_2009_08

5. Лоусон Т. Современная "экономическая теория" в свете реализма / Лоусон Т. // Вопросы экономики. — 2006. — № 2. — С. 34.

6. Болдырев И.А. Онтология ортодоксальной экономической науки: проблемы построения и интерпретации / Болдырев И.А. // Вопросы экономики. — 2008. — № 7. — С. 36—50. *Стаття надійшла до редакції 05.11.2012 р.*